

บทความวิจัย

แบบแผนการฟื้นฟูอิสลามในประวัติศาสตร์: ระหว่างสนามความรู้และสนามอำนาจ

ทวีศักดิ์ อุปมา* อับดุลรอNING ลีอเต**

*นักศึกษาระดับปริญญาเอก ภาควิชาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
**Ph.D. (West Asian Politics), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ บทความวิจัยชิ้นนี้ มีเป้าหมายเพื่อศึกษาแบบแผนโดยรวมของการฟื้นฟูอิสลามในหน้าประวัติศาสตร์ ทั้งในสนามความรู้และสนามอำนาจ ผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ของทุกภูมิภาคของโลกมุสลิม เพื่อจะได้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงไปของการฟื้นฟูในแต่ละยุคสมัย

วิธีการศึกษา เป็นงานวิจัยเอกสาร โดยการศึกษาการใช้เครื่องมือการฟื้นฟูอิสลามที่เกิดขึ้นในหน้าประวัติศาสตร์ พร้อมกับศึกษาประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อสรุป “แบบแผน” ของการฟื้นฟูที่ถูกผลิตออกมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์

ผลการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า แบบแผนการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นตลอดหน้าประวัติศาสตร์ได้รับการตีความที่แตกต่างไปตามบริบทที่เปลี่ยนไป ในยุคแรกเริ่มนั้นเป็นการวางรากฐานปณมภูมิทางความรู้และการขยายพื้นที่ของดินแดนอิสลาม ในยุคสมัยต่อมาเป็นการตอบโต้ทางวิชาการเพื่อดำรงรักษาคำสอนที่บริสุทธิ์ และมีการตอบโต้การรุกรานจากภายนอกทั้งทางทิศตะวันตกคือสงครามครูเสดและทางทิศตะวันออกคือสงครามกับบองโกล ยุคสมัยต่อมา มีการสถาปนาการฟื้นฟูระดับพื้นที่ตามภูมิภาคต่างๆ การปรากฏงานเขียนภาษาใหม่ๆ ของโลกมุสลิม และมีการสถาปนาจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ของโลกมุสลิม ได้แก่ออตโตมันและโมกุล จนกระทั่งมาถึงยุคสมัยของเรา มีการฟื้นฟูการศึกษาใหม่ของโลกมุสลิมผ่านกระบวนการอิสลามศึกษา และมีการสร้างรัฐชาติมุสลิม พร้อมกับการกำเนิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวอิสลาม

การนำผลการวิจัยไปใช้ งานวิจัยได้ช่วยทำให้เห็นแบบแผนการฟื้นฟูอิสลามโดยรวมของประชาชาติอิสลาม ทั้งในสนามความรู้และสนามอำนาจ ทำให้เกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงไปของการฟื้นฟูในหน้าประวัติศาสตร์และสามารถคาดเดาอนาคตของการฟื้นฟูอิสลามในโลกมุสลิมปัจจุบันได้

คำสำคัญ : การฟื้นฟูอิสลาม, โลกมุสลิม, ประวัติศาสตร์อิสลาม, ขบวนการอิสลาม, อารยธรรม

RESEARCH

Patterns of Islamic Revival in History: Between the Field of Knowledge and the Field of Power

Thaweesak Uppama Abdulroning Suetair***

**Ph.D. (Candidate in Islamic science) Department of Islamic Studies, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus*

***Ph.D. (West Asian Politics), Assistant professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus.*

Abstract

Objectives: The aim of this research paper is to study the overall pattern of Islamic revival in knowledge and power fields through a historical study of all regions of the Muslim world in order to understand the changes in the revival that took place during the ages.

Methodology: It is a documentary research that examines the use of Islamic revival tools in history and its dynamics in order to outline patterns of revival throughout history.

Research findings: The results showed that the patterns of revival that have been developed throughout history have been interpreted differently as the context changes. In the beginning was the era of laying the primary foundation of knowledge and the expansion of Islamic territories. In the later periods it was an academic response to preserve the true teachings and a counter to external invasions from the west was the Crusades and the east was the war with the Mongols. In the later periods there was a revival in different regions and the emergence of writings in new languages of the Muslim world. At the same time, the great empires of the Muslim world were established, namely the Ottomans and the Mughals. Until our time, there has been a revival of education in the Muslim world through the process of Islamic studies. It was at this time that Muslim nation-states were born along with the Islamic movement.

Applications: The research reveals the overall Islamic revival pattern of the Islamic nation in the field of knowledge and power. It provides an understanding of the dynamics of revival in history and can predict the future of Islamic revival in today's Muslim world.

Keywords: Islamic Revival, Muslim World, Islamic History, Islamic movement, Civilization.

บทนำ

ยุคประวัติศาสตร์ตามรูปแบบการปรากฏตัวของกลุ่มฟื้นฟู เริ่มจากยุคสมัยแรกเริ่ม (สลัฟ) นั้นปรากฏในรูปแบบ "ฟุตูฮาด" (การพิชิตหรือการเปิด) ซึ่งใช้เวลาประมาณสามศตวรรษ ซึ่งถือว่าเป็นยุคสมัยดีเลิศ (al-Bukhārī, 1422 : 3/171) ยุคต่อมาอีกห้าศตวรรษถัดมา ปรากฏขึ้นในแบบของ "การโต้ตอบ" ดังที่เห็นในการเคลื่อนไหวของนุรุดดีน อัล-ซันกี และเคาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ในการตอบโต้ครูเสด รวมทั้งการตอบโต้มองโกลที่ขามจากราชวงศ์มัมลุก แม้แต่งานวิชาการของอัลเฆาะซาลีย อิบน์ตุยมียะฮฺ และคนอื่นๆ ก็มีลักษณะการตอบโต้ในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งการขยายงานวิชาการไปสู่สนามใหม่ๆ อีกด้วย ยุคต่อมาอีกประมาณสี่ศตวรรษ โลกอิสลามปรากฏตัวใหม่ในรูปแบบของ "จักรวรรดิมุสลิม" ซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจไว้ในระดับภูมิภาคใหญ่ๆ ดังเห็นการเกิดขึ้นของจักรวรรดิอูษมาเนียฮฺและจักรวรรดิโมกุล แม้แต่ในสนามวิชาการก็เป็นลักษณะกระทำกันในระดับภูมิภาคเช่นเดียวกัน สำหรับยุคปัจจุบันผู้วิจัยจัดเป็นยุคที่ 4 เริ่มตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา(นับถึงยุคปัจจุบันประมาณร้อยปีเศษ) ซึ่งยังไม่จบสิ้นลงและเป็นยุคสมัยที่กลุ่มฟื้นฟูกำลังก้าวสู่การพัวพันกับอำนาจรัฐและปัญหากับจักรวรรดินิยมโดยตรง ขบวนการอิสลาม (Islamic Movement) เป็นผลของการตีความแบบแผนการฟื้นฟูในยุคที่ 4 ซึ่งมีเค้าโครงมาจากวิถีดิจิตัลของยุคที่ 3 จากแนวคิดของวาสิยูลลอฮฺ อัลดะฮฺลาเวีย มาถึงอะหมัด อีรฟาน ในอินเดีย, เซค มุฮัมมัด บิน อับดุลวะฮฺฮาบ ในคาบสมุทราหรับ, อุซมาน บินฟูฎีย ในแอฟริกาตะวันตก, มุฮัมมัด อัชเชากานี ในเยเมน และที่อื่นๆ จนกระทั่งได้กำเนิดยุคที่ 4 ในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า ขบวนการอิสลาม(Islamic Movement) ตั้งแต่การเคลื่อนไหวของอัลอัฟฆอนีย รอซิดริฎอ, หะสัน อัลบันนา, อบุล อะอลา เมาดูดี, อะหมัด ดะฮฺลัน, บดีอุซซามาน สะอีด นูรซี(ตุรกี), และคนอื่นๆ

สำหรับการฟื้นฟูอิสลามนั้นแบ่งเป็นสองสนาม คือสนามความรู้และสนามอำนาจ ซึ่งได้ใช้เครื่องมือที่มาจากคำสอนอิสลามสองแบบ ได้แก่การอิญฺติฮาด(การตีความ)และการญิฮาด(การต่อสู้ดิ้นรน) อันถือเป็นกลไกคู่กันที่จะฟื้นฟูประชาชาติสู่ความรุ่งโรจน์ al-Nadwī (al-Nadwī, n.d.: 120) กล่าวว่า “.. ตำแหน่งผู้นำในอิสลามพึงมีคุณสมบัติที่ละเอียดอ่อนและกว้างขวางที่สุด ซึ่งเราสามารถสรุปรวมได้ใน 2 คำด้วยกันคือ ญิฮาด (Jihād) และอิญฺติฮาด (Ijtihād)...” การอิญฺติฮาด (Ijtihād)นั้นทำงานในสนามความรู้ ความคิด และวิชาการ ส่วนญิฮาด (Jihād) นั้นทำงานในสนามอำนาจ ด้วยรูปแบบที่หลากหลายจากผลการอิญฺติฮาดอีกต่อหนึ่ง

ในการศึกษาการฟื้นฟูนี้จะกระทำอย่างรวบรัดและเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ภาพรวมทั้งหมดในหน้าประวัติศาสตร์ ทั้งสนามความรู้และสนามอำนาจ ผู้วิจัยพยายามชี้ให้เห็นถึงแบบแผนที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุค เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของประวัติศาสตร์ผ่านการฟื้นฟูอิสลาม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบการฟื้นฟูในหน้าประวัติศาสตร์โดยรวม โดยมองผ่านยุคสมัยต่างๆ นับตั้งแต่การจากไปของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มาถึงยุคร่วมสมัย เพื่อให้เห็นพัฒนาการของการฟื้นฟู ผ่านเครื่องมือของการฟื้นฟู คืออิจญติฮาดและญิฮาด
2. ศึกษาการฟื้นฟูในสนามความรู้ ทั้งรูปแบบโดยรวมของงานเขียนชั้นนำในยุคสมัยต่างๆ และทิศทางทางอิจญติฮาด(การตีความ)ของผู้มีความรู้ (อุละมาอ์) เพื่อจะให้เห็นภาพของการฟื้นฟูในสนามของความรู้
3. ศึกษาการฟื้นฟูในสนามอำนาจ ผ่านกระบวนการเคลื่อนอำนาจสู่ศูนย์กลางของโลกมุสลิม และทิศทางของการญิฮาดของฝ่ายผู้บัญชาการ(อะมีร)ของมุสลิม เพื่อจะให้เห็นภาพแนวโน้มการเปลี่ยนไปของการฟื้นฟูในสนามอำนาจแต่ละยุคสมัย

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาภาพรวมของประวัติศาสตร์อิสลามให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค เพื่อจะได้เข้าใจกระแสของการเคลื่อนไปของศาสนาอิสลามในหมู่ผู้คนที่แตกต่างกัน อีกทั้งเพื่อกำหนดจุดเปลี่ยนแปลงของกระแสการฟื้นฟูอิสลามอันจะนำมาสู่การจัดแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ เพื่อทำการอธิบายแบบแผนการฟื้นฟูให้เห็นภาพชัดเจน
2. ศึกษาบทวิเคราะห์ต่างๆ ต่อการเคลื่อนไหวทางความรู้ศาสนา ความขัดแย้งในโลกของวิชาการ และกลุ่มแนวคิดต่างๆ รวมทั้งศึกษาบทวิเคราะห์ที่มีต่อการขึ้นลงของสนามอำนาจในโลกมุสลิม สงครามและการแย่งชิงอำนาจ ตลอดจนจนถึงการจัดวางศูนย์กลางอำนาจของโลกมุสลิมแต่ละยุคสมัย เพื่อจะทำการกำหนดรูปแบบโดยรวมของแต่ละยุคสมัยได้

ผลการศึกษา

1. สนามความรู้

ในยุคสลัฟ (ประมาณ ค.ศ 600-900) ได้เห็นการตัดสินใจในเชิงอิจญติฮาดในการรวบรวมอัลกุรอานเป็นเล่มในสมัยท่านอับบอ์บักร์และได้แจกจ่ายออกไปโดยท่านเคาะลีฟะฮ์อูษมาน ยุคสมัยนี้ยังได้เห็นกระบวนการรักษาตัวบท(นุศุศ)ทางศาสนาที่ดำเนินไปเสร็จสิ้นสมบูรณ์ ไม่เพียงแต่อัลกุรอานเท่านั้น ยังมีหะดีษอีกด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการสายรายงานเป็นสิ่งที่ได้กล่าวถึงจากตัวท่านนบีเอง (al- Tirmidhī, 1975: 4/331) ยุคสลัฟยังได้กำเนิดผลของการอิจญติฮาดที่ยิ่งใหญ่ในประการต่อมาคือ การกำเนิดสำนักนิติศาสตร์ โดยเฉพาะสำนักนิติศาสตร์ทั้งสี่ ซึ่งได้เป็นฐานสำคัญที่สุดต่อวิถีวิทยาในการตีความตัวบท อย่างมัซฮับฮนะฟี มัซฮับมะลิกี มัซฮับชาฟีอี มัซฮับฮัมบะลี กระบวนการการตีความเหล่านี้กำเนิดขึ้นพร้อมๆ กับการปรากฏขึ้นของศาสน

อิสลาม นั้นเป็นการวางรากฐานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบบการตีความที่ทำให้อิสลามเคลื่อนต่อไปได้อย่างยั่งยืน อัน-นัควีย(al-Nadwi,1986 :90) กล่าวว่า “การดำรงอยู่ของมัซฮับ(สำนักนิติศาสตร์)ทั้งหลาย ที่มาจากผู้มีความสามารถตีความ(อิจญูติฮาด)ได้ในศตวรรษแรกเริ่มของอิสลาม เป็นข้อพิสูจน์ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของประชาชาตินี้ที่สามารถดำรงตนอยู่และแพร่ขยายตัวเองได้” สิ่งที่น่าทึ่งและเป็นมรดกในยุคต่อมาคือ ตัวบท (Text) พื้นฐานคืออัลกุรอานและหะดีษได้ถูกเก็บรักษาไว้อย่างครบถ้วน และเกิดการสถาปนาตัวของสำนักนิติศาสตร์ทั้งสิ้น ซึ่งมีประโยชน์อย่างมหาศาลต่อการขยายตัวของอิสลามไปสู่โลกที่มีบริบทแตกต่างกันออกไป

ในยุคแห่งการตอบโต้ (ประมาณ ค.ศ 900-1400) เป็นยุคที่ก่อเกิดแนวคิดบิดเบือนมากมาย และยังมี การไหลเข้ามาของสายปรัชญากรีก ทั้งสายของอริสโตเติลและสายของเพลโต ซึ่งส่งผลกระทบต่อวงวิชาการ อิสลามอย่างมากมาย ท่ามกลางบรรยากาศของสงครามครูเสดและมองโกลที่ยาวนาน แต่กระนั้น นี่ถือเป็นยุคสมัยที่งานอิจญูติฮาดเชิงวิจารณ์ที่แหลมคมกำเนิดขึ้นมากมายเช่นเดียวกัน ในระยะแรกเป็นการตอบโต้พวก เหตุผลนิยมอย่างมูอะซัลฮะฮ์ ที่นำโดยอิหม่ามอบูล หะสัน อัล-อัซฮารี โดยรากฐานของการเรียกร้องคือการ หวนกลับไปสู่อัลกุรอานและความเข้าใจตัวบทในยุคแรก อิหม่ามอัล-อัซฮารี (al-Ash‘arī, 1993:5) ได้กล่าวว่า “ทัศนะของเราที่เราจะได้กล่าว ศาสนาของเราที่จะประกาศ คือการยึดมั่นต่อคัมภีร์ของพระเจ้าเป็นเจ้าของเรา ยึดมั่นต่อวิถีทาง(สุนนะฮ์)ของศาสนทูตของเรา และสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเศาะหาบะฮ์ ผู้ดำเนินตามมา (ตาบอฮีน) และผู้นำต่าง ๆ แห่งอัลหะดีษ ด้วยสิ่งเหล่านี้เองที่เรายึดมั่น ...” ต่อมาเป็นการตอบโต้อย่างหนัก หน่วงต่อปรัชญากรีกทั้งระบบโดยอิหม่าม อัลฆอซาลี เพื่อปกป้องจากความหลงใหลของผู้คนที่มีต่อปรัชญากรีก และหันมาดูหมิ่นศรัทธา (al-Ghazālī, 1966: 73-74) แต่งงานเชิงวิจารณ์ได้ก้าวไปสู่สนามความรู้ใหม่ๆ ที่ได้ เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นและยิ่งใหญ่ขึ้นได้เกิดขึ้นในช่วงสงครามกับมองโกล ผ่านบทบาทของนักวิชาการจำนวนมากที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ดามัสกัสและไคโร ไม่ว่างานของอิบนุตัยมียะฮ์และผู้สนับสนุนท่าน ไปจนถึงงานของอิบนุ ค็อลดูนในช่วงปลายยุคสมัย กล่าวได้ว่างานสร้างสรรค์วิชาการของโลกมุสลิมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ ยาวนานประมาณ 5 ศตวรรษนี้เอง สิ่งที่น่าทึ่งและเป็นมรดกให้แก่ยุคต่อมาคือ งานต่อยอดวิชาการออกไปเป็น ศาสตร์ต่างๆ และงานวิจารณ์ที่ลุ่มลึกที่กำเนิดในยุคสมัยนี้เอง ไม่ว่าจะเป็นงานของอัลฆอซาลี , อิบนุตัยมียะฮ์ , อิบนุ ค็อลดูน, อันนะวาวี, อัลอัสเกาะลานีย์ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูที่โดดเด่นที่สุดคืองานของอิบนุตัยมียะฮ์ในฐานะผู้เรียกร้องให้คืนกลับไปสู่ “ทางสายกลาง” (Middle Way) ในแง่มุมต่างๆ จากจารีตดั้งเดิมของ อิสลาม (Rahman, 2003: 132) ทางสายกลางที่อิบนุตัยมียะฮ์เรียกร้องนั้นคือแนวทางของอะฮฺลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ดังที่อิบนุ ตัยมียะฮ์ (Ibn Taymīyah, 1987: 124) กล่าวว่า “พวกเขา(อะฮฺลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์) ดำรงอยู่บนแนวสายกลางระหว่างกลุ่มนิกายที่แตกแยกกันในประชาชาติอิสลามเช่นเดียวกับที่ ประชาชาติอิสลามดำเนินอยู่แนวสายกลางท่ามกลางประชาชาติต่างๆ”

ในยุคแห่งจักรวรรดิมุสลิม (ประมาณ ค.ศ 1400-1800) หลังสงครามครูเสดและมองโกลยุติลงโดย สิ้นเชิง มุสลิมได้พิชิตคอนสแตนติโนเปิล พร้อมๆ กับที่ยุโรปได้ขึ้นมามีอำนาจเคียงคู่มุสลิม และยุโรปยังได้

เปิดไปสู่ดินแดนใหม่ๆ ซึ่งในปลายยุคสมัยนี้เองที่มีการก่อเกิดประเทศใหม่อย่างสหรัฐอเมริกา ในโลกมุสลิมเอง ได้มีความพยายามของนักฟื้นฟูในระดับภูมิภาคต่างๆ เกิดขึ้น และเกิดการขยายตัวทางดินแดนไปได้มากมาย ประมาณสองเท่าของโลกมุสลิมแบบเดิม ในทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการเข้ารับอิสลามของหมู่เกาะมลายู จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนที่ปักหลักมั่นคงในตอนปลายยุคสมัยนี้เอง ในแอฟริกาตะวันตกก็มีการเข้ารับอิสลามของเผ่าต่างๆ มากขึ้น และทำให้กลายเป็นชุมชนที่ปรากฏหนาแน่นชัดเจนตั้งแต่นั้นมา ส่วนมุสลิมในอินเดียก็มีสถานะที่มั่นคงภายใต้อิทธิพลของจักรวรรดิโมกุล ข้อเด่นที่สำคัญภายใต้จักรวรรดิมุสลิมในภูมิภาคต่างๆ คือ การเกิดพัฒนาของภาษาสื่อกลางระดับภูมิภาคต่างๆ ขึ้นมาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้อิสลามแต่ยุคก่อนๆ ออกมาเป็นภาษาท้องถิ่นในระดับภูมิภาค เช่น ภาษาอูรดู ภาษามลายู(แบบญาวี) ภาษาเฮฮาซา ภาษาสวาฮีลี ขณะที่บทบาทของภาษาสำคัญยุคก่อนหน้าอย่างอาหรับและเปอร์เซียก็ยังคงมีส่วนร่วมสำคัญต่อไป ซึ่งได้กลายเป็นเครื่องมือที่มีพลังให้กับการพัฒนาความคิดและวรรณกรรมให้แก่ยุคสมัยและยุคต่อๆ มาอีกยาวนาน งานของชาฮ์ วาสิลุลลอฮ์ อัลดะฮลาเวีย แห่งอินเดียก็มีทั้งอาหรับและเปอร์เซีย ซึ่งต่อมาก็ถ่ายทอดสู่ภาษาอูรดู ในรุ่นลูกๆ ของท่าน ในภูมิภาคต่างๆ ก็ปรากฏงานเขียนเป็นภาษาระดับภูมิภาคของถิ่นนั้นขึ้นอย่างเป็นเรื่องเป็นราวมากมาย สิ่งที่น่าทึ่งและเป็นมรดกในยุคต่อมากลับไม่ใช่ผลการอิจญูติฮาดในทางวิชาการต่อตัวบท แต่เป็นการอิจญูติฮาดในการสร้าง "เครื่องมือ" ภาษาใหม่ๆ ระดับภูมิภาคที่แข็งแกร่งในการถ่ายทอดความคิดออกมา ซึ่งกลายเป็นคุณค่ามหาศาลในทางภูมิปัญญาท่ามกลางดินแดนที่สูญเสียให้กับตะวันตกไปเกือบทั้งหมด ในช่วงปลายของยุคสมัยนี้เองจึงได้เกิดนักฟื้นฟูระดับภูมิภาคขึ้นมา เช่น ชัยค มุฮัมมัด อิบน์ अबดุล วะฮฮาบ แห่งคาบสมุทรอาหรับ, อิมาม อัชเชกานียะ แห่งเยเมน อุซมาน แดนโพลีโอ แห่งแอฟริกาตะวันตก เป็นต้น จนนำไปสู่ยุคที่โลกมุสลิมเต็มไปด้วย “นักฟื้นฟู” ระดับภูมิภาคที่ทรงอิทธิพลกว่ายุคใด Natana J. DeLong-Bas (DeLong-Bas, 2004:8) กล่าวว่า

“ศตวรรษที่ 18 เป็นศตวรรษที่ถูกบรรยายไว้เสมอๆ ว่า เป็นศตวรรษการฟื้นฟู (renewal) และการปฏิรูป (reform) ในอิสลาม เป็นช่วงเวลาที่ขบวนการฟื้นฟูในหลากหลายรูปแบบได้ปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่หลากหลาย แม้ว่าแต่ละขบวนการจะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นสิ่งแวดล้อมและบริบทที่พวกเขาได้ทะยานขึ้นมา อันเป็นสิ่งที่ขบวนการฟื้นฟูและการปฏิรูปในศตวรรษที่ 18 มีส่วนที่เหมือนกันในแก่นเรื่องและสาระสำคัญ”

ในยุคของขบวนการอิสลามในรัฐชาติ (ประมาณ ค.ศ 1800-ปัจจุบัน) หลังจากอาณานิคมเข้ายึดครองโลกมุสลิมเกือบจะสิ้นเชิงในศตวรรษที่ 19 ก็เริ่มมีการให้เอกราชกันมากมาย โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระบวนการอิจญูติฮาดจึงต้องตอบต่อปัญหาการดำรงอยู่ของอิสลามในระดับรัฐชาติ ภายใต้ปัญหาใหญ่คืออิสลามสูญเสียพื้นที่ต่างๆ ในชีวิตไปแทบหมด จึงมีความพยายามผลักดันให้อิสลามกลับไปมีบทบาทในพื้นที่ต่างๆ อีกครั้งหนึ่ง งานอิจญูติฮาดที่สำคัญคือ การตีความอิสลามเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ ท่ามกลางโลกที่

บริบทเปลี่ยนไปอย่างมากมาย ดังนั้น ในยุคนี้ความโดดเด่นจึงอยู่ที่การวิจัยที่สอดเข้าไปในพื้นที่ของชาติ อย่างการตีความเรื่องเศรษฐกิจศาสตร์ (ตัวอย่างธนาคารอิสลาม เป็นต้น) การตีความเรื่องการเมืองในวิถีแบบ อิสลาม การตีความเรื่องการศึกษา และประเด็นอื่นๆ อีกมากมาย ขบวนการนี้ยังได้รับการตอบรับอย่าง กว้างขวางและสร้างการเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติขึ้นอีกด้วย(Esposito & Voll, 2001:32) กระบวนการ สำคัญคือการทำงานให้ปรากฏเป็น “สถาบันวิชาการ” ต่างๆ บางครั้งก็อยู่ในรูปแบบเอกชน บางครั้งก็อยู่ใน ระดับคณะของมหาวิทยาลัย บทบาทสำคัญมักอยู่กับกลุ่มทำงานอิสลามและขบวนการอิสลามต่างๆ งานวิจัย ที่ยิ่งใหญ่ในยุคสมัยนี้ คือการก้าวไปทำงานที่ต้องตอบปัญหาซับซ้อนในบริบทใหม่ๆ เพื่อให้ประชาชาติ ออกมาจากปัญหาที่ยู่ยากได้ คำตอบที่มีต่อการเมือง เศรษฐศาสตร์ การศึกษา การสาธารณสุข และที่สำคัญ คือรูปแบบใหม่ของสถาบันคิลาฬะฮ์

2. สนามแห่งอำนาจ

กระบวนการในยุคแรกได้เกิดปรากฏการณ์แห่งพุดูหาต(การเปิดดินแดน) เหตุการณ์สำคัญเริ่มจาก ค.ศ 636 ได้เกิดการพิชิต “อัล-มะดาอิน” นครหลวงของเปอร์เซีย ซึ่งห่างจากบ้ฆมาตไปทางใต้ประมาณ 40 กม. เป็นการพิชิตนครหลวงและบางส่วนได้ แต่ยังไม่สามารถพิชิตได้ทั้งหมด จนกระทั่งถึงสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมัยมาน ในค.ศ. 661 ท่านมูอาวิยะฮ์ บิน อบี สุฟยาน สถาปนาคิลาฬะฮ์แห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ได้สถาปนานครหลวงคือ ดามัสกัส ในช่วงราชวงศ์อุมัยยะฮ์ได้มีเหตุการณ์สำคัญคือ ในค.ศ. 711 กองทัพฝ่ายมุสลิมได้ข้ามช่องแคบญิบ รอลต้าเข้าสู่สเปน นำโดยมูซา บิน นุศอยน ภายใต้อำนาจของกฏอริก บิน ซิยาต ดินแดนที่ทยอยกันเข้ามา ภายใต้อำนาจของคิลาฬะฮ์นั้นจึงกว้างใหญ่ไพศาลมาก ดังคำบรรยายของ Robert G. Hoyland (Hoyland, 2015: 207) ไว้ว่า “ศตวรรษหนึ่งของการต่อสู้และรณรงค์ศึกกองทัพอาหรับบรรลุถึงชัยชนะจากมหาสมุทร แอตแลนติก(ด้านตะวันตก)ไปถึงทะเลอารัล(ในเอเชียกลาง) จากเทือกเขาแอตลาส(ในแอฟริกาเหนือ)ไปจนถึง เทือกเขาอินดูกุซ(ในอินเดียตอนเหนือ)” เมื่อเข้าสู่ค.ศ. 750 ก็ได้สิ้นสุดราชวงศ์อุมัยยะฮ์ เริ่มต้นราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ ซึ่งไม่ได้ขยายดินแดนออกไปมากนัก หรือจะเรียกได้ว่าหยุดการพุดูหาต(การเปิด)ลง และกลายเป็นยุคการ พินฟูศาสตร์ต่างๆ โดยมีบ้ฆมาตเป็นศูนย์กลาง นั่นคือราชวงศ์อับบาสิยะฮ์สร้างความหมายใหม่ต่อพุดูหาต(การ เปิด)มาสู่อีกมิติหนึ่ง Bernard Lewis (Lewis, 1993: 84) กล่าวว่า “ราชวงศ์อับบาสิยะฮ์เข้าแทนที่ราชวงศ์อุมัยยะฮ์ในส่วนการนำของชุมชนมุสลิมเป็นมากกว่าแค่การเปลี่ยนราชวงศ์ มันคือการปฏิวัติหนึ่งในหน้า ประวัติศาสตร์อิสลาม ซึ่งมีความสำคัญดังเช่นการปฏิวัติฝรั่งเศสและการปฏิวัติรัสเซียของโลกตะวันตก”

ยุคสมัยที่สองในสนามอำนาจ คือยุคหลังยุคสลัฟ เป็นศตวรรษที่ซ็อะฮ์ฮ์ขึ้นมาอำนาจ ใน ค.ศ. 909 ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์สถาปนาขึ้นมาในแอฟริกาเหนือ ประกาศการเป็นคิลาฬะฮ์ ถือเป็นคิลาฬะฮ์ของซ็อะฮ์(สาย เจ็ดอีม่าม) ใน ค.ศ. 945 ราชวงศ์บุวัยฮียะฮ์ ซึ่งเป็นซ็อะฮ์ฮ์อีกกลุ่มหนึ่งได้เข้ายึดแบกแดดนครหลวงคิลาฬะฮ์ อับบาสิยะฮ์ และเป็นครั้งแรกที่บ้ฆมาตถูกกระทำเช่นนี้จากรัฐระดับสุลฎอน แต่แสดงได้ถึงความอ่อนแอของคิ

ลาพะฮะยและความเข้มแข็งของรัฐสุลต่านต่างๆ เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงจุดที่อ่อนแออย่างมากของคิลาพะฮะย และแทบจะหมดสิ้นอำนาจการบริหารจัดการในดินแดนไป คงเหลือแต่สัญลักษณ์ของคิลาพะฮะยเท่านั้น ต่อมาได้เกิดสงครามครูเสดขึ้นใน ค.ศ. 1095 กองทัพครูเสดได้ยึดเยรูซาเล็มเป็นผลสำเร็จใน ค.ศ. 1099 แต่หลังจากนั้นใน ค.ศ. 1187 เยรูซาเล็มได้รับการปลดปล่อยผ่านสงครามฮิฏฏิน ภายใต้การนำของเคาะลาฮุดดิน อัล-อัยยูบีย เหตุการณ์ใหญ่ระลอกต่อมาคือ การเกิดสงครามกับมองโกลที่เริ่มจากเอเชียกลางจนถึงค.ศ. 1258 กองทัพมองโกลสามารถยึดบัลแดดได้ ภายใต้การนำของฮูลากู ข่าน แต่ต่อมาใน ค.ศ. 1260 การขยายตัวของมองโกลยุติลงหลังการพ่ายแพ้ต่อกองทัพฝ่ายมัมลุกในสงครามอัยน ญะลูต ที่ปาเลสไตน์ ทั้งทัพครูเสดและมองโกลพ่ายแพ้แก่ฝ่ายมุสลิมที่มีฐานแห่งใหม่อยู่ที่ไคโร อิบน์ ตัยมียะฮฺ (Ibn Taymiyah, 1992:140) ผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่หลังยุคสมัยได้สะท้อนถึงสภาพของกลุ่มฟื้นฟูต่างๆ ต้องเผชิญหน้าไว้ว่า

“... พวกเขา(กลุ่มฟื้นฟู)อยู่ในความเที่ยงธรรมทั้งด้านความรู้ ด้านปฏิบัติ และการนิยัตินที่ต้องตอบรับจากทั้งด้านตะวันออกและด้านตะวันตก(ที่ถ้าโหมเข้ามา) คือการต่อสู้กับกลุ่มชนที่มีพลังอำนาจสูง ที่มีทั้งมุขริกีน(ผู้ตั้งภาคี กลุ่มชาวมุขริกีนจากทางตะวันตกนั้นคือชาวคริสเตียนคือนักรบครูเสด) และกลุ่มมุขริกีน(ผู้ตั้งภาคี)นั่นคือชาวมองโกล(จากทางตะวันออก) พวกเขาจะต้องรับมือกับกลุ่มชนนอกแนวทางที่หน้าไหว้หลังหลอกที่อยู่ภายในดินแดนมุสลิม) อาทิชาวรอฟีฎะฮฺ (กลุ่มชีอะฮฺสุดโต่ง) เป็นต้น...”

การเข้ามาสู่ยุคที่สาม คือการกำเนิดขึ้นของระบบจักรวรรดิมุสลิมภายหลังการเสื่อมลงของอิทธิพลมองโกล มุสลิมยึดนครคอนสแตนติโนเปิลได้ใน ค.ศ. 1453 ภายใต้การนำของมุฮัมมัด ฟาติหฺ แห่งราชวงศ์อูซมานียะฮฺ เป็นช่วงเวลาเดียวกันที่อิสลามได้ขยายตัวไปปักหลักมั่นคงอยู่ในคาบสมุทรบอลข่านและหมู่เกาะอินโดนีเซีย เมื่อเข้าสู่ ค.ศ. 1517 ระบบสุลต่านอูซมานียะฮฺ ประกาศตนเป็นเคาะลีฟะฮฺอย่างเป็นทางการ โดยสุลต่านซาลิมที่ 1 ผู้เป็นบุตรชายของบยาซิด(บยาซิดเป็นบุตรชายของมุฮัมมัดฟาติหฺ) หลังจากนั้นอูซมานียะฮฺก้าวไปสู่จุดรุ่งเรืองในสมัยบุตรชายของซาลิมที่ 1 คือสุลต่าน สุลัยมาน อัลเกาะนูนี (1520-1566) ที่ได้พาจักรวรรดิแพร่ขยายออกไปกว้างขวางที่สุด เหตุการณ์สำคัญต่อมาคือใน ค.ศ. 1526 จักรวรรดิโมกุลก็สถาปนาขึ้นมาในอินเดียโดยสุลต่านบาฮูร์ เมื่อมาถึง ค.ศ. 1658 สุลต่านโอรังเซบแห่งราชวงศ์โมกุลได้ขึ้นสู่อำนาจ และนำพาจักรวรรดิโมกุลขึ้นสู่อำนาจสูงสุดในอินเดีย อันเป็นยุคสมัยที่อินเดียถือตนเป็นมหาอำนาจของโลกและมีความรุ่งเรืองในเรื่องศาสนาอย่างที่สุด สิ่งสำคัญที่ยุคสมัยนี้ไม่เหมือนกับยุคก่อนหน้านั้นก็คือ ชาวอาหรับไม่ได้เป็นกลุ่มชนชั้นนำของโลกมุสลิม แต่สถานะนี้ได้เป็นของชาวเติร์ก เพราะว่าทั้งอูซมานียะฮฺและโมกุลนั้นเป็นชาวเติร์ก อันมีต้นทางเดิมมาจากเอเชียกลาง และที่สำคัญกว่านั้นก็คือชาวเติร์กกลุ่มต่างๆแทบทั้งหมดได้เข้ามาสังกัดในแนวสุนนีหรืออะฮฺลุล สุนนะฮฺ อัล-ญะมาอะฮฺ ทำให้พวกเขาได้กลายเป็นผู้สนับสนุนหลักของแนวทางนี้ ในยุคสมัยนี้ไปด้วย Carter Vaughn Findley (Findley, 2005: 60) กล่าวว่า “ชนชาติเติร์กต่างๆ ได้เข้ามาสู่ตะวันออกกลางในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสุนนีนานาชาติ(Sunni International)...” อย่างไรก็ตาม อำนาจ

ของจักรวรรดิมุสลิมนั้นก็ยังคงให้ความเคารพต่อการเข้ารับอิสลามของผู้คน ดังนั้น เหตุผลสำคัญของการเข้ารับอิสลามที่ขยายตัวในยุคนี้มาจากการควบคุมเส้นทางการค้าและเส้นทางแห่งความรู้ที่ได้กลายเป็นสาเหตุหลักของการขยายตัวอิสลามออกไปอย่างกว้างขวาง Desmond Stewart (Stewart, 1967:141) กล่าวว่า

“เนื่องจากการเป็นพ่อค้าและการเป็นครูผู้ให้ความรู้ทั้งหลาย ที่ชาวมุสลิมเป็นนั้นมันได้สร้างความโน้มน้าว(จิตใจผู้คนมาสู่อิสลาม)มากกว่าการเป็นนักรบ อิสลามนั้นกำเนิดขึ้นในดินแดนที่ถือว่าการค้าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ตัวของมุฮัมมัดเองก็อยู่ในธุรกิจการค้ามาก่อนที่จะมาเป็นศาสนทูต ศาสนาอิสลามนั้นจากวันที่เริ่มต้นนั้นให้เกียรติกับปากกาของนักปราชญ์อย่างมากเช่นเดียวกับดาบแห่งนักรบ สองดินแดนอันยิ่งใหญ่ของโลกอย่างแอฟริกาและอินโดนีเซียนั้น อิสลามได้หยั่งรากลึกได้อย่างกว้างใหญ่ผ่านการติดต่อกับพ่อค้ามุสลิมและครูมุสลิม”

ยุคที่สี่ของการฟื้นฟูในสนามอำนาจก็เริ่มต้นขึ้นจากการเสื่อมลงของจักรวรรดิมุสลิม จนในค.ศ. 1857 จักรวรรดิโมกุลล่มสลายลง โลกทั้งหมดถูกรอบงำโดยจักรวรรดินิยมตะวันตกแทบหมดสิ้น ถือว่าเป็นยุคการครอบครองของระบบอาณานิคมตะวันตกอย่างแท้จริง ขณะที่จักรวรรดิอูซมานียะฮ์ยังคงอยู่แต่กลายเป็น "คนป่วยของยุโรป" และล่มสลายลงใน ค.ศ. 1924 โดยสิ้นเชิง หลังจากเป็นฝ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง โลกมุสลิมส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาวะอาณานิคมของตะวันตก เหตุการณ์สำคัญหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือใน ค.ศ.1948 อิสราเอลก่อตั้งขึ้นเป็นประเทศใหม่ในโลก นอกจากนี้ยังมีประเทศอีกมากมายที่ทยอยเกิดเป็นรัฐใหม่มากมายจนถึง ค.ศ. 1991 สหภาพโซเวียตอันยิ่งใหญ่ก็ล่มสลาย ถือเป็นการสิ้นสุดสงครามเย็นระหว่างขั้วมหาอำนาจ ทำให้เกิดรัฐมุสลิมในอดีตสหภาพโซเวียตจำนวนหลายรัฐเป็นอิสระขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียกลาง เมื่อก่อนสิ้นสุดศตวรรษที่ 20 โลกมุสลิมมีรัฐชาติประมาณ 50 ประเทศ การต่อสู้เพื่อเอกราชของดินแดนมุสลิมและการกำเนิดรัฐชาติมุสลิมได้ทำให้เข้าสู่ยุคการฟื้นฟูอำนาจระลอกใหม่ สำหรับมวลชนระดับล่างก็ได้กำเนิดรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออิสลาม เพื่อทำหน้าที่ฟื้นฟูอิสลามให้กลับมาในพื้นที่ของรัฐชาติต่างๆ ตัวอย่างผู้นำคนสำคัญที่สุดของขบวนการอิสลาม คืออับดุล อะฮฺลา อัลเมาดูดี และหะสัน อัล-บันนา ถือว่าเป็นผู้กำเนิดแนวคิดการเมืองอิสลามและทรงอิทธิพลมากที่สุดตลอดทั้งศตวรรษที่ 20 “ทั้งคู่ได้ตีความความศรัทธาและทำให้ศาสนาได้กลายเป็นตัวเคลื่อนไหวสู่กิจกรรมทางการเมืองและสังคม” (Esposito & Shahin, 2018:5) อันเป็นแนวโน้มหลักของการปรากฏตัวของอิสลามในรัฐชาติสมัยใหม่

สรุปผล

ความเป็นจริงการฟื้นฟูจะแยกระหว่างสนามทฤษฎีและสนามอำนาจได้ยาก เพราะมันอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ในยุคพุดุหาต(ยุคพิชิต)ที่เป็นจุดเริ่มต้น สนามความรู้นั้นเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเก็บความรู้ งานยุคแรกมีลักษณะแบบกระจายตัวออกไปเก็บเกี่ยว(Collection) นักวิชาการมักกระจายไป

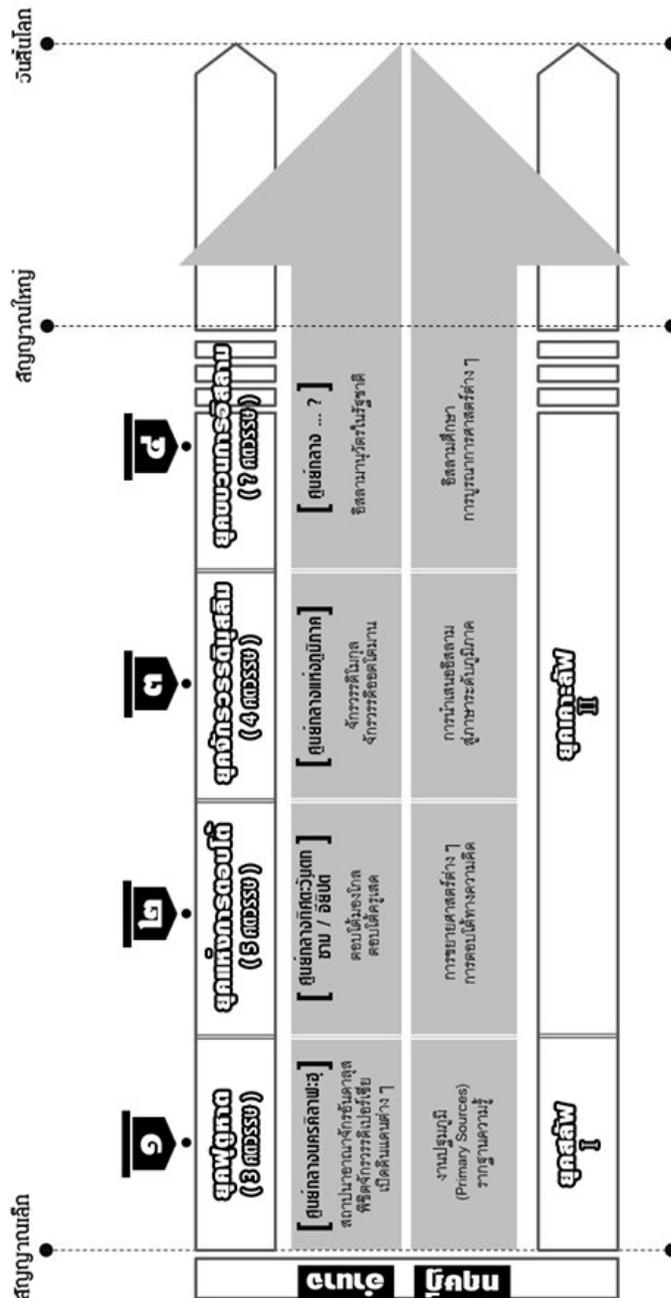
ตามเมืองต่างๆ โดยมีศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดคือแบกแดดตรงลงมาคือเมืองสำคัญอย่างมักกะฮฺ มะดีนะฮฺ และ ไคโร นักหะดีษจำนวนมากเคลื่อนไปตามเมืองต่างๆ อย่างคึกคักเพื่อเก็บเกี่ยวหะดีษ ระบบสายรายงานแพร่หลายอย่างที่สุด ไม่เพียงแค่วิชาหะดีษ แต่รวมทั้งทักษะต่องานตัดฟัซร งานประวัติศาสตร์อีกด้วย เช่นเดียวกับแบบแผนในสนามอำนาจก็มีลักษณะเคลื่อนไหวรอบด้าน กองทัพหลักอยู่ที่นครหลวงของคิลาฟะฮฺ คือมะดีนะฮฺ ดามัสกัส(ของอุมายยะฮฺ)และแบกแดด(อับบาสิยะฮฺ) อิสลามได้ไปไกลถึงภาคใต้ฝรั่งเศสทางตะวันตกและแม่น้ำสินธุทางทิศตะวันออก นี่เป็นแบบแผนลักษณะเปิด(พุดูฮาด)ที่เกิดจากการมีศูนย์กลางที่แข็งแกร่ง

ในยุคแห่งการตอบโต้ เริ่มต้นขึ้นอย่างเต็มที่หลังยุคสลัฟไม่น้อยกว่าห้าศตวรรษ เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวออกไปของอิสลามในยุคแรก ทำให้เกิดการไหลบ่ากลับมาจากภายนอก ด้านความรู้และความคิดนั้นเกิดการไหลบ่าของความรู้ปรัชญาแบบกรีกในด้านตะวันตก และแนวคิดแบบเปอร์เซียในด้านตะวันออก ทำให้เกิดการโต้แย้งกลับไปจากอูละมาอ์ รวมทั้งเกิดการสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ๆ อีกด้วย ศูนย์กลางวิชาการยุคนี้ตั้งมั่นอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าทิศตะวันตก(อัลซ็อบ)ของโลกมุสลิม โดยมีดามัสกัสและ ไคโรเป็นฐานที่สำคัญ และยังมีการสนับสนุนจากดินแดนอันตะลุสอีกทางหนึ่ง ส่วนดินแดนอย่างแบกแดดและ ทิศตะวันออกอ่อนกำลังลงในทางวิชาการ การเกิดศูนย์กลางอำนาจใหม่ทางทิศตะวันตกก็เพราะอิทธิพลการเข้ามาของครูเสดทางทิศตะวันตกและมองโกลทางทิศตะวันออก ทำให้เกิดศูนย์กลางอำนาจใหม่ที่ดินแดนขาม โดยมีดามัสกัสและไคโรในอียิปต์เป็นเมืองสำคัญ แบบแผนการฟื้นฟูในยุคนี้เป็นการใช้ศูนย์กลางแห่งใหม่เพื่อการตอบโต้ ไม่ว่าจะสนามวิชาการหรือสนามอำนาจ ซึ่งมีความแข็งแกร่งจนสามารถยืนหยัดได้ยาวนานหลายศตวรรษ

ในยุคแห่งจักรวรรดิมุสลิม เริ่มต้นขึ้นอย่างเต็มกำลัง หลังจากการพิชิตคอนสแตนติโนเปิล พร้อมๆ ไปด้วยกับการกำเนิดขึ้นของจักรวรรดิยุโรป ขณะที่ยุโรปเก็บตัวพัฒนาความรู้ภายใน โลกมุสลิมก็ขยายตัวออกเป็นหลายภูมิภาค ลักษณะทางความรู้เป็นการนำเนื้อหาอิสลามเข้าสู่ภูมิภาคต่างๆ ผ่านภาษาระดับภูมิภาค แม้จะไม่ค่อยได้ผลิตเนื้อหาใหม่ๆ อันเป็นข้อด้อย แต่ได้ทำให้อิสลามมีเครื่องมือใหม่ๆ ผลิตเนื้อหาในพื้นที่ที่แตกต่างจากเดิม ขณะเดียวกันความแข็งแกร่งของมุสลิมยุคสมัยนี้อยู่ที่การสร้างจักรวรรดิมุสลิมที่เกรียงไกรระดับภูมิภาค การกำเนิดขึ้นของอูษมานียะฮฺและโมกุล ช่วยทำให้โลกมุสลิมยังสามารถยืนหยัดอยู่ตรงกลางของโลกได้อย่างภาคภูมิมาอีกหลายศตวรรษ ทั้งสนามการเคลื่อนไหวระดับความรู้และระดับอำนาจต่างผูกอยู่กับการเติบโตของมุสลิมในระดับภูมิภาค ซึ่งเกี่ยวพันกับจักรวรรดิมุสลิมต่างๆ ในยุคสมัยนี้

ในยุคสมัยแห่งขบวนการอิสลาม เกิดมาจากสภาพการณ์ของโลกมุสลิมนั้นตกต่ำลงไป อำนาจแต่เดิมนั้นสูญเสียไป โลกมุสลิมกลับมาเติบโตใหม่ในแบบของชาติ เริ่มจากการต่อสู้เพื่อให้ได้รับเอกราช จนกระทั่งถึงการได้รับเอกราช โครงสร้างใหม่กลับถูกควบคุมโดยจักรวรรดินิยมตะวันตก ท่ามกลางสภาพการณ์นี้จึงได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวแบบใหม่คือขบวนการอิสลาม ในทางสนามความรู้ ขบวนการอิสลามได้กระทำงาน

อิสระต่างๆ ขึ้นมา มีการตีความเข้าไปในสนามต่างๆ ในรูปแบบใหม่ เช่นเดียวกับสนามแห่งอำนาจนั้น เดิมให้ความสำคัญกับการปลดปล่อยดินแดน ภายหลังได้รับเอกราชงานด้านนี้ก็น้อยลงไป คงเหลือดินแดนที่สำคัญคือ ปาเลสไตน์ งานที่กระทำในสนามอำนาจแบบใหม่คือการขยับตัวของขบวนการอิสลามในระดับรัฐ การทำงาน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เป็นแนวโน้มของยุคสมัยที่สี่ของการฟื้นฟูอิสลาม

[แบบแผนการฟื้นฟู]

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

1. เสนอแนะให้มีการศึกษาลงรายละเอียดของยุคสมัยต่างๆ และระดับภูมิภาคให้มากขึ้น เช่น การศึกษาบทบาทของนักฟื้นฟูในการเข้ามาของอิสลามในโลกมาเลย์ การศึกษาผลกระทบของการฟื้นฟูในยุคอาณานิคมตะวันตกและผลกระทบที่มีต่อโลกมุสลิม การศึกษาบริบทของครูเสดและมองโกลที่มีผลกระทบต่อทิศทางการฟื้นฟู เป็นต้น

2. เสนอแนะให้มีการนำผลการศึกษามาใช้วิเคราะห์แนวโน้มโลกมุสลิมในปัจจุบัน อธิบายรูปแบบของการฟื้นฟูอิสลามร่วมสมัยทั้งในสนามความรู้และสนามอำนาจ พร้อมกับศึกษาประเด็นของการฟื้นฟูในแง่มุมต่างๆ ในยุคร่วมสมัย เช่น การศึกษาเรื่องอิทธิพลของการฟื้นฟูอิสลามร่วมสมัย การตีความญิฮาดในยุคสมัยใหม่ ปัญหาการตีความรัฐสมัยใหม่กับวิธีการของอิสลาม เป็นต้น

บรรณานุกรม

- al-Ash‘arī, Abū al-Ḥasan. (1993). *al-Ibānah ‘an Usūl al-Diyānah (الإبانه عن أصول الديانة)*. al-Qāhirah: Dār al-Anṣār.
- al-Bukhārī, Muhammad Ibn Ismā‘īl. (1422). *Sahīh al-Bukhārī (صحيح البخاري)*: al-Muhaqqiq: Muhammad Zahair Ibn Nāsir al-Nāsir. al-Qāhirah : Dār Tawq al-Najāh.
- Delong-Bas, Natana J.. (2004). *Wahhabi Islam: from revival and reform to global Jihad*. Oxford : Oxford University Press.
- Esposito, John L. & Voll, John O.. (2001). *Makers of Contemporary Islam*. New York: Oxford University Press.
- Esposito, John L. & Shahin, Emad Eldin. (2018). *Key Islamic Political Thinkers*. New York: Oxford University Press.
- Findley, Carter Vaughn. (2005). *Turks in World History*. Oxford: Oxford University Press.
- al-Ghazālī, Hujjat al-Islām Ahmad. (1966). *Tahāfut al-Falāsifah (تهافت الفلاسفة)* Tahqiq al-Duktur Sulayman Dunay. 4rd ed. al-Qāhirah: Dār al-Ma‘ārif.
- Hoyland, Robert G.. (2015). *In God's Path: The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire*. Oxford : Oxford University Press.
- Ibn Taymīyah, Ahmad. (1987). *al-‘Aqīdah al-Wāsiyah (العقيدة الواسطية)*. al-Riyad : al-Ri‘asah al-‘ammah li al-IDārat al-Buhut wa al-Ifta’ wa al-Da‘wah wa al-Irshad.
- _____. (1992). *Fiqh al-Jihād (فقه الجهاد)*. Bayrūt : Dār al-Fikr al-‘arbī.
- Lewis, Bernard. (1993). *The Arab in History*. Oxford. Oxford University Press.
- al-Nadwī, Abul Ḥasan Alī. (n.d.). *Madhā Khasir al-‘Ālam bi al-Inhiṭāṭ al-Muslimīn (ماذا خسرت العالم بانحطاط المسلمين)*. al-Kuwayt : Dār al-Qalam li al-Nashr wa al-Tawzī’.
- _____. (1986). *Rijāl al-Fikr wa al-Da‘wah fī al-Islām 1 (رجال الفكر والدعوة في الإسلام 1)*. al-Kuwayt. Dār al-Qalam li al-Nashr wa al-Tawzī’.
- Rahman, Fazlur. (2003). *Revival and Reform in Islam*. Oxford: One World.
- Stewart, Desmond. (1967). *Great Ages of Man - Early Islam*. New Jersey : Time-Life Books.
- al-Tirmidhī, Muhammad Ibn ‘Isā. (1975). *Sunan al-Tirmidhī (سنن الترمذي)*, Tahqiq: Ahmad Muhamad Shākīr. al-Qāhirah: Matabat al-Halabī.